

УДК 7.036(476)

Сучаснае мастацтва: у пошуку параметраў актуальнасці

Цыбульскі М. Л.

Установа адукацыі «Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П. М. Машэрава», Віцебск

У сучасным мастацтве скіраванасць на інавацыяванасць творчасці нярэдка пазначана імкненнем да актуальнасці. І відавочна, што поле актуальнага мастацтва ў апошнія дзесяцігоддзі моцна пашырылася. Пры гэтым словазлучэнне «актуальнае мастацтва» нярэдка вымаўляюць з асаблівай прэтэнзіяй, уяўляючы пад ім такую творчую практыку, якая апыраджае ўсе іншыя, з'яўляецца вядучым авангардам на авансцэне сусветнага мастацкага працэсу.

Паколькі дыяпазон характарыстык, дадзеных актуальнаму мастацтву яго даследчыкамі і сучаснікамі, даволі шырокі, у артыкуле ўдакладняецца яго сутнасць. Актуальнасць падаецца як адметная рыса, уласцівая любому вялікаму і сапраўднаму мастацтву. Пры гэтым мастацкі твор уяўляе сабою невытлумачальны феномен сімбіёзу вострай актуальнасці і пазачасавай метафізічнай глыбіні.

Аўтар звяртаецца да этымалогіі слова і першаснай сутнасці паняцця «актуальнае», разглядае яго сучасныя значэнні. Актуальнае разглядаецца аўтарам як своеасаблівае творчае прастора, у якой існуюць і працуюць свае законы, як сукупнасць найноўшых мастацкіх практык. Актуальнае ў дачыненні да мастацтва ў артыкуле падаецца як імкненне быць на піку мастацкасці, як характарыстыка ўсяго наватарскага, найноўшага, што раней не існавала, што датычыцца ідэй, мастацкіх сродкаў, тэхнік і прыёмаў. Разглядаюцца адносіны да актуальнасці і ў беларускім мастацтве.

Ключавыя словы: мастацтва, сучаснае, актуальнае, беларускае.

(Искусство и культура. — 2013. — № 2(10). — С. 6-11)

Contemporary Art: in the Search of Parameters of Currency

Tsybulski M. L.

Educational establishment «Vitebsk State University named after P. M. Masherov», Vitebsk

In contemporary art direction to innovative creativity is often marked by the drive for currency. Evidently the field of current art in recent decades has greatly increased. At the same time the word combination «current art» is often pronounced pretentiously, implying such artistic practice, which outstrips all others, is the vanguard of world art process.

Since the range of characteristics given to current art by its researchers and contemporaries is quite wide, the article considers its essence. Currency is presented as distinct feature typical of any great and real art. A work of art, at the same time, is an unexplained phenomenon of the unity of urgent currency and eternal metaphysical depth.

The author turns to the etymology of the word and original sense of the notion of the current, considers its modern meaning. The current is considered by the author as special creative space in which its own laws exist and operate, as unity of newest artistic practices. The current concerning art is presented in the article as desire to be at the peak of art, as characteristic of all progressive, newest, which did not exist before, concerning ideas, artistic means and techniques. Attitude to the current in Belarusian art is also considered.

Key words: art, the contemporary, the current, Belarusian.

(Art and Culture. — 2013 — № 2(10). — P. 6-11)

Сапраўдны сучасны творца заўжды вядзімаму АРХІВУ МАСТАЦТВА. Скіраванасць садчувае жах перад усім найноўшым на інавацыяванасць творчасці, заклаці банальным, не баіцца супрацьстаяць почанасць сваёй адметнасцю і нават правілам і канонам, традыцыі і нават унікальнасцю да таго ж нярэдка пазнача-

Адрас для карэспандэнцыі: e-mail: mtsybulsky@rambler.ru – М. Л. Цыбульскі

на імкненнем да актуальнасці. Пры гэтым словазлучэнне «актуальнае мастацтва» часам вымаўляюць з асаблівай прэтэнзіяй: уяўляючы пад ім мастацтва самай перадавой тэндэнцыі, конгеніяльнае, адэкватнае ідэйна-эстэтычным перадумовам гістарычнага моманту, інакш кажучы, такую творчую практыку, якая апярэджвае ўсе іншыя, з'яўляецца вядучым авангардам на авансцэне сусветнага мастацтвага працэсу, як адзначаў расійскі мастацтвазнаўца Нікіта Махаў.

Поле актуальнага мастацтва ў апошнія дзесяцігоддзі відавочна моцна пашырылася. «Такого ціску «актуальнага» не было ні ў перыяд Другой сусветнай вайны, ні пасля. Яно (актуальнае мастацтва. – М. Ц.) паўстала ў канцы 80-х – пачатку 90-х і сёння стала татальным» [1].

Мэта артыкула – удакладненне сутнасці паняцця «актуальнае мастацтва», разгляд асноўных асаблівасцей праяўлення «актуальнасці» ў творах сучаснага мастацтва, аналіз узаемадачынненняў праблем «актуальнага мастацтва» і нацыянальнага кантэксту.

На самой справе дыяпазон характарыстык, дадзеных актуальнаму мастацтву яго даследчыкамі і сучаснікамі, даволі шырокі. Адны аўтары лічаць яго правакацыйным, эксперыментальным, нават выпадковым і называюць актуальнасць «агрэсіўнай», «дурной», пазбаўленай інтарэсу публікі [2], хваробай [3] і чарговым міфам [4]. Ці не асноўны аргумент падобных аналітыкаў такі: сапраўднае мастацтва не бывае «актуальным», бо гэта не газетны фельетон [5]. Радзей можна пачуць нейкія пазітыўныя водгукі пра высокі мастацкі ўзровень «актуальнага мастацтва» ці яго стылістычную адметнасць... Прычына такой рознагалосіцы ў відавочнай скампраментаванасці паняцця актуальнага як некаторымі тэарэтыкамі, мастацтвазнаўцамі, так і арт-менеджарамі, галерыстамі і нават мастакамі. Безумоўна, як і ўсе мастацкія практыкі, якасць актуальнага мастацтва зусім не аднолькавая. І, гледзячы на асобныя творы, сапраўды немагчыма не пагадзіцца з тым, што актуальнае мастацтва часам ператвараецца ў маркотнае і млявае ўяўленне, удзельнікі якога пераследуюць толькі нейкія ўнутраныя мэты, а замест разбурэння стэрэатыпаў – ствараюць свае ўласныя» [4]. А самае галоўнае – дэманстру-

юць поўную адсутнасць арыгінальных ідэй.

І разам з тым відавочна, што АКТУАЛЬНАСЦЬ, ЯК АДМЕТНАЯ РЫСА, УЛАСЦІВА ЛЮБОМУ ВЯЛІКАМУ І САПРАЎДНАМУ МАСТАЦТВУ, а сам твор уяўляе сабою невытлумачальны феномен сімбіёзу вострай актуальнасці і пазачасавай метафізічнай глыбіні. «Тым не менш суадносіны гэтых двух складнікаў у кожным творы розныя, і менавіта яны, перавага ці нават абсалютнае дамінаванне аднаго складніка над іншым шмат у чым вызначае працягласць жыцця твора» [6]. Менавіта таму паняцце актуальнасці не адмаўляе нават мастацтва сакральнае, царкоўнае [7].

Але звернемся да этымалогіі слова і першаснай сутнасці паняцця «актуальны», якое (у перакладзе з лацінскай мовы – дзейны) тлумачыцца большасцю слоўнікаў як нешта важнае, надзённае, істотнае для цяперашняга часу, для дадзенага моманту, своечасовае. Філасофскі энцыклапедычны слоўнік (2010 г. выдання) падае тэрмін «актуальны» як дзейсны, сучасны, які мае дачынненне да непасрэдных інтарэсаў асобы, надзённы.

Паняцці «актуальнае мастацтва», «актуальны мастак» з'явіліся па ініцыятыве саміх удзельнікаў сучаснага мастацтвага працэсу з мэтай супрацьпастаўлення традыцыйным формам мастацтва.

Пакінем убаку вызначэнне актуальнасці прыгожага ці цудоўнага, пра што выдатна напісана ў кнізе Г. Гадамера (Гадамер Г. Актуальность прекрасного. – М.: Искусство, 1991). Паколькі сёння, здаецца, ужо ўсім зразумела, што стварэнне эталонаў цудоўнага і вечнага не з'яўляецца задачай сучаснага мастацтва, і звернемся да іншых прыкмет актуальнасці.

На наш погляд, у дачынненні да выяўленчага мастацтва актуальнае варта ўспрымаць як імкненне быць на піку мастацкасці, як характарыстыку ўсяго наватарскага, найноўшага, што раней не існавала. Гэта датычыцца ідэй, мастацкіх сродкаў, тэхнік, прыёмаў і г. д. Актуальнае, такім чынам, уяўляе сабой своеасаблівую творчую прастору, у якой існуюць і працуюць свае законы.

Актуальны твор – гэта маментальная, магчыма, часам нават глыбока неадрэфлексаваная рэакцыя на падзеі ў свеце. Гэта тое важнае, вострае і жывое, што чапляе глядача

і дапамагае яму зразумець час і самога сябе. Актуальнае – гэта актуальны стан думкі, пульс сучаснасці, але не толькі. Актуальнае мастацтва кажа пра тое, што яшчэ не зусім паказана і не ва ўсім ажыццёўлена. Мастак падае гэта не ў выглядзе прагнозаў ці вяшчунства, а ў фармаце пэўнага «мастацкага дыягназу», вынесенага з апломбам дасведчанага аналітыка.

Актуальнаму мастацтву па вызначэнні ўласцівы настроенасць на эксперымент і генерацыя новых ідэй, канцэптаў, формаў выражэння мастацкіх думак. Але актуальнасць – гэта даволі спецыфічная прыярытэтнасць задач, якія ставіць перад сабой мастак. Якаснае актуальнае мастацтва вылучаецца глыбока асэнсаваным выбарам сродкаў і мноствам пунктаў гледжання, спосабаў бачыць і разумець гэты свет. Але пры гэтым актуальнае мастацтва патрабуе і ад гледача быць актыўным сааўтарам.

Актуальнасць твора прывязана да канкрэтнага прамежку часу. На розных этапах ступень актуальнасці яе праявы розная. Асабліва дакладна тэрмін «актуальнае мастацтва» адпавядаў перыяду 90-х і дакладна вызначаў тое, што адбывалася ў гэты час, калі палітычная і ідэалагічная скіраванасць хутка знаходзілі адлюстраванне ў творах мастакоў. Гэта быў час, калі выстава ці акцыя магла быць расцэнена як няўдалая, калі яна спазнілася на некалькі месяцаў. Няблага ўзаемасувязь часу і мастацтва адлюстравана ў кнізе Брэндана Тейлара (Brandon Taylor) «ART TODAY» (Актуальное искусство 1970–2005. – СЛОВО/SLOVO. – 2006. – 257 с.). Тэарэтычны падыход Тейлара не прэтэндуе на поўнасць і завершанасць. Аўтарская канцэпцыя прапануе перыядызацыю сучаснага выяўленчага мастацтва на працягу апошніх трох дзесяцігоддзяў па тыпах праблем, актуальных у тыя ці іншыя гады. Брэндан Тейлар акрэслівае ландшафт сучаснага мастацтва, знаёміць з імёнамі прадстаўнікоў актуальнага мастацтва.

Актуальныя мастакі былі заўсёды. Але рана ці позна актуальныя мастакі пакідаюць поле «актуальнага мастацтва» і пачынаюць працаваць па-за яго кантэкстам, выключна ў сваёй уласнай прасторы, гармонію якой не парушаюць ніякія актуальныя тэорыі. Пры гэтым не трэба блытаць актуальных і ангажаваных мастакоў (у савецкім ма-

стацтве гэтыя творцы апявалі ўсесаюзныя новабудовы, БАМы і г. д.), якія ў асноўным былі канфармістамі.

У адносінах да нацыянальных культур актуальнае мастацтва паўстае як з’ява інтэрнацыянальная, пазбаўленая жорсткай прывязкі да нейкай тэрыторыі. Актуальнае мастацтва арыентавана не столькі на мясцовы, колькі на інтэрнацыянальны мастацкі працэс. Найважнейшая характарыстыка актуальнага – яго публічнае прызнанне адпаведнымі мастацкімі інстытуцыямі і публікай. Адсюль і апантаная барацьба за ўключэнне ў заходнія інстытуцыі і за прызнанне заходнімі структурамі, дзяржаўнымі ці прыватнымі, якія фінансуюць сучаснае мастацтва і рэалізуюць яго грантавую падтрымку.

Час жыцця актуальнага мастацтва кароткі, яно хутка «старэе». Але мастакі, якія аддаюць перавагу актуальнаму мастацтву, гэтым, здаецца, зусім не заклапочаны. Бо больш важнай для актуальнага мастацтва, нават галоўнай з’яўляецца камунікатыўная функцыя, што змушае мастака да выбару адпаведных мастацкіх сродкаў, форм і жанраў і нават адкрытай прасторы, дзе гэта сітуацыя камунікацыі можа быць рэалізавана. Сёння актуальнае хутка становіцца неактуальным. І гэта адбываецца нашмат хутчэй, чым гэта было раней. Часам здаецца, што мастакам не сагнацца за актуальнасцю, ды і не факт, што трэба!

Нельга не захапляцца мастакамі, якія за апошнія дзесяцігоддзі дамагліся прызнання як прадстаўнікі актуальнага мастацтва. «Аднак, досыць хутка вялікая частка іх творчасці стала выглядаць састарэлай і гэтых аўтараў – зорак папярэдняга сезона – больш не запрашаюць на сусветна вядомыя агляды мастацтва. І гэта зусім не азначае, што гэтыя мастакі дрэнныя ці нецікавыя. Часам падобныя змены адлюстроўваюць толькі капрызы густу», – лічыць вядучы арт-крытык часопіса «New York Magazine» Салц Джэры [8].

Агульнавядомы выдатныя творы поп-арту, які быў актуальны ў 1960-я, ці сац-арту, актуальнага ў 1970-я. Безумоўна, сёння ніхто не спрабуе называць гэтыя творы актуальным мастацтвам, як і сучасныя творы мастакоў, што выкананы ў стылістыцы поп-ці сац-арту. Але ж зразумела, музеяў актуальнага мастацтва не існуе, да і ўвогуле гэта цяжка музейфікуемае мастацтва. Пры гэтым

ужо сёння можна гаварыць і аб сапраўдных шэдэўрах актуальнага мастацтва, якія застаюцца ў гісторыі мастацтва на стагоддзі.

Узаемадачынненні сучаснага і актуальнага. На жаль, даволі часта словазлучэнне «актуальнае мастацтва» становіцца сінонімам сучаснага, авангарднага, моднага, сацыяльнага, палітычнага, ангажаванага мастацтва... Некаторыя даследчыкі падкрэсліваюць блізкасць і нават падабенства тэрміна «актуальнае» да англамоўных тэрмінаў «modern» і «contemporary». Але паняцце «сучаснае», безумоўна, шырэй, чым «актуальнае». Бо зразумела, што далёка не ўсе падзеі сучаснасці – актуальныя. Да сучаснага мастацтва можна аднесці ўсіх мастакоў, якія працуюць у сучаснай мастацкай прасторы. «Актуальнае ж – хутчэй аксіялагічная катэгорыя, якая азначае толькі тое, што нейкія артэфакты сучаснага мастацтва выклікалі цікавасць, абмеркаванне і разважанні ў крытыкаў, куратараў, гледачоў, іншымі словамі, тое, што справакавала дыскусію пра сябе» [9]. Здаецца агульнаразумелым, што сучаснае мастацтва не заўжды актуальнае, а вось актуальнае – заўжды сучаснае. Але бывае, што канцэптуальнае напаўненне тэрмінаў «сучаснае» і «актуальнае» супадае да поўнай тоеснасці. Таму ў фокусе ўвагі мастакоў і тэарэтыкаў знаходзіцца пытанне, дзе і калі сучаснае мастацтва набывае (ці губляе) сваю актуальную нагрузку. «Што менавіта максімальна сучасна ў сучасным мастацтве, дык гэта якраз пошук тых параметраў актуальнасці, якія вызначаюць эпоху і надаюць ёй метафізічную непаўторнасць ці ўласны тэматычны далягляд» [10]. Сучаснае мастацтва бясспрэчна прэтэндуе выглядаць актуальным, і для гэтага яно стварае ўласнае «поле актуальнасці», магчыма, і таму ў сучаснага твора больш шанцаў прайсці праверку часам.

Тэрмін «актуальнае мастацтва» таксама не з'яўляецца сінонімам паняццяў «авангарднае» і «ангажаванае мастацтва». Хоць у нейкім сэнсе актуальнае мастацтва таму і актуальнае, што яно ў рознай ступені сацыяльна і палітычна ангажаванае.

Многім здаецца, што славазлучэнне «актуальнае мастацтва» абазначае канкрэтны кірунак з нейкімі знакавымі фігурамі «Аб'ектыўныя прычыны ўказваюць на той факт, што актуальнымі ці перадавымі

могуць быць адразу некалькі мастацкіх напрамкаў, дыяметральна супрацьлеглых творчых метадаў...» [1]. «Актуальнае мастацтва» ўяўляе сабой сукупнасць найноўшых мастацкіх практык. Але ж вядома, мастацкі рух у тую ці іншую эпоху ствараецца не асобнымі актуальнымі кірункамі ці творамі, а працэсам. Дзе ёсць месца і мастацкаму матэрыялу, які ў дадзены канкрэтны час не апынуўся на першых ролях.

Актуальныя мастакі ад самага пачатку свядома адмаўляюцца ад традыцыйных прыёмаў рэпрэзентацыі, пачынаючы адначасова імкліва асвойваць дасягненні заходняга мастацтва, візуальных моў, вывучаць і прайграваць стылістычныя навацыі апошніх дзесяцігоддзяў.

У кожную гістарычную эпоху сярод шматлікіх мастацкіх практык актуальныя віды мастацтва – той, які найбольш поўна выражае культурную самасвядомасць часу. І сапраўды, актуальны твор павінен быць пабудаваны на актуальнай мове. Пры гэтым лексіка іншых відаў мастацтва хінецца да яе. Было не аднойчы і так, што табуіраваныя формы мастацкай дзейнасці з часам станавіліся актуальнымі і вядучымі накірункамі развіцця мастацтва. Сярод форм, відаў і жанраў мастацтва, якія ў апошнія дзесяцігоддзі аказаліся запатрабаванымі актуальным мастацтвам, – фільм, фатаграфія, акцыя, перформанс, флэшмоб, комікс, графіці, сецевае мастацтва, відэа-інсталяцыя, камп'ютарная графіка, розныя формы медыя-мастацтва з арсенала постмадэрнісцкага мастацтва і г. д. Сёння, магчыма, варта паглядзець і на камп'ютарныя гульні як на новы від актуальнага мастацтва, здольны даць чалавеку нешта новае – прыцягнуць яго да рэальнай сатворчасці. Гульні аперуе сродкамі розных мастацтваў, неабсяжнымі прасторами віртуальнай рэальнасці і ўяўляецца тыповым творам эпохі постмадэрнізму, для якога характэрны цытатнасць і інтэрактыўнасць. Паказальна ў гэтым сэнсе, што ў канцы лістапада 2012 года у нью-ёркскім Музеі сучаснага мастацтва былі выстаўлены 14 відэагульняў, якія напярэдадні папоўнілі калекцыю сусветна вядомага музея. Гэтая падзея так ці інакш стала важкім аргументам ў шматгадовых спрэчках пра тое, ці з'яўляюцца гульні мастацтвам.

Але ў адрозненне ад вобразна складанага мастацтва авангарда XX стагоддзя аб'ект актуальнага мастацтва стаў імкнучца да масавай культуры з яе падкрэсленай агульнай даступнасцю. Сапраўды, мяжа паміж актуальным мастацтвам і кітчам заўсёды была вельмі тонкая.

У творах актуальнага мастацтва лёгка прачытваецца зразумелы сучаснікам сюжэт, які ўяўляе верхні пласт традыцыйнай вобразнасці. Адносна неглыбокі змест, павярхоўная ідэя, слабая завершанасць формы, – гэта, безумоўна, слабыя бакі актуальнага мастацтва. Але гэта не толькі недасканаласць айчынных актуальных мастакоў, – гэта прыкметы нашага часу. Сучасны мастак проста не мае часу для глыбіннай распрацоўкі фундаментальнай тэмы. Вынік – твор патрэбны «тут і цяпер», інакш губляецца яго актуальнасць.

Немагчыма не сказаць і пра тое, што часам **дагматызацыя элементаў актуальнага мастацтва**, стылістычных рысаў main stream'a, стварае ўмовы для з'яўлення **сучаснага канфармізму**, адкрытых падробак пад вядомыя ўзоры актуальнага мастацтва. Ужо сёння эпатажнасць і скандал ў сувязі з асаблівай іх запатрабаванасцю ў актуальным мастацтве ператварыліся ў нешта паўсядзённае і руціннае. Неадназначную ролю адыгрывае і рэклама буйных выстаў сусветнага мастацтва, якія з кожным разам усё бліжэй падводзяць гледача да думкі, што дзесьці распрацоўваюцца сусветныя стандарты актуальнага мастацтва.

Фармат актуальнага мастацтва ў Беларусі прыжываецца цяжка... Да таго ж актуальнае мастацтва Беларусі таксама адрозніваецца ад мастацтва большасці ўсходнееўрапейскіх краін сваімі нацягнутымі адносінамі з уладай. Магчыма, і таму «актуальнае мастацтва кагосьці палюбае, і тады здымаюцца карціны з выстаў, кагосьці раздражняе, шакіруе» [11]. Тым не менш выданне мастацкага часопіса «pARTisan» з пачатку 2000-х дазволіла пайншаму зірнуць на кантэкст сучаснага беларускага мастацтва, на актуальныя яго аспекты. Трэба таксама прыгадаць створаныя ў апошнія гады часопіс і арт-партал «ART AKTIVIST» (<http://artaktivist.org/>), дзе даволі шматгранна асвятляецца сучаснае і актуальнае мастацтва Беларусі.

Так ці інакш актуальнае мастацтва на

Беларусі – гэта не міф. Хоць яно часам і адрозніваецца ад еўрапейскага, тут быццам бы абмяркоўваюцца тыя ж праблемы. Безумоўна, пры розных магчымасцях рэалізацыі праектаў. Бывае і такое, што актуальны мастак, працуючы пры практычна поўнай адсутнасці арт-рынка, не разумее, што тое, што ён лічыў за наватарства, у сусветным кантэксце выглядае малапрыкметным.

Магчыма, можна пагадзіцца і з тым, што для таго, «каб беларускае мастацтва стала актуальным, мастакі павінны па-новаму зірнуць на ўмовы яго ўзнікнення. Гэтыя ўмовы не могуць быць звязаны да тых эканамічных ці ідэалагічных абмежаванняў, на якія мастакі прызвычаены спасылацца, паколькі вытокі мастацтва знаходзяцца ў паўсядзённым жыцці, якое і неабходна зрабіць прадметам мастацкага аналізу. І пра якое мы ў Беларусі вельмі мала ведаем, таму што ўсё яшчэ занятыя або глабальнымі праблемамі, або сваімі ўнутранымі светамі» [12].

Заклучэнне. У наш час адносіны да актуальнасці ў мастацтве змяніліся нават у параўнанні з пачаткам 2000-х. На актуальнасць сёння ўплывае велізарны паток інфармацыі, у гэтым струмені цяжка вылучыць галоўнае, важнае для мастацкай актуалізацыі, важнае найперш для самога мастака. Сёння тэрмін «актуальнае» ўжываецца, але мастацтва, якое б яму адпавядала, вельмі мала. Пазначэнне «актуальнае» менш асацыіруюць з перадавымі пошукамі і ў сучасным мастацтве. Для некаторых мастакоў, асабліва ў постсавецкіх краінах, актуальнае мастацтва паранейшаму ўспрымаецца як авангард барацьбы з рэжымам. Куратары і мастакі актуальнага мастацтва завуць сябе камісарамі. Для іншых дачыненне да актуальнага мастацтва сёння – гэта свайго роду дрэс-код, пропуск у элітарны міжнародны клуб, які хутчэй выглядае як «звычайныя понты».

І хоць адданасць таму бунтарскаму духу, якім характарызаваўся паняцце «актуальнага» ў дзевяностыя, сёння захоўваюць нямногія, але, безумоўна, амплуа актуальнага мастака паранейшаму застаецца прыцягальным і папулярным для амбіцыйных творцаў. Паколькі «прэтэнзія на актуальнасць ёсць прэтэнзія быць у будучыні», як адзначаў у сваёй кнізе «Рэжым актуальнасці» (СПб.: Изд-во СПбГУ, 2004) пецябургскі

філософ, аналітик выяўленага мастацтва, мастак і куратар Валерый Саўчук. Ды і для гледача актуальны твор мастацтва нярэдка ўтрымоўвае куды больш інфармацыі пра свет і грамадства, чым горы навуковых дысертацый, як сцвярджаў вялікі Умберта Эка.

ЛІТАРАТУРА

1. Гройс, Борис. Когда актуальность давит на современность / Борис Гройс. – 2011. – 4 окт. – № 39(217) // <http://rusrep.ru/article/2011/10/04/groys/>.
2. Сутягин, К. Дурная актуальность / К. Сутягин // <http://www.russ.ru/pole/Durnaya-aktual-nost>.
3. Актуальность как болезнь и как преимущество // http://pinchukartcentre.org/ua/press_about_us/ukrainian/7153.
4. Бакштейн, Иосиф. «Я оптимист по натуре, я верю» / Иосиф Бакштейн // ДИ. – 2007. – № 2. – С. 47–50.
5. Чегодаева, М. Чему учить художника / М. Чегодаева // ДИ. – 2001. – № 1. – С. 43.
6. Янкилевский, В. (Париж) Актуальное / В. Янкилевский // НОМИ. – 2005. – № 1. – С. 2–3.
7. Священник Андрей Давыдов. Актуальность как особое качество церковного искусства // http://www.prokimen.ru/article_2680.html.
8. Jerry Saltz After the Orgy // New York Magazine // [http://nymag.com/arts/art/reviews/55306/Published Mar 15, 2009](http://nymag.com/arts/art/reviews/55306/Published%20Mar%2015,%202009).
9. Что значит «современное искусство»? // В. В. Савчук. Режим актуальности. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 2004.
10. Голышко-Вольфсон, Д. Когда искусство становится актуальным и современным / Д. Голышко-Вольфсон // <http://www.artterritory.com/print.php?lang=ru&id=1084&print=0>.
11. Художник Руслан Вашкевич: «Чтобы понимать актуальное искусство, нужно быть свободным» // <http://kp.by/daily/24303/497245/print/02.06.2009>.
12. Шпарага, Ольга. Как сделать искусство в Беларуси актуальным? // <http://eu-center.n-europe.eu/how-to-make-art-in-belarus-contemporary>. – 2010. – 27 апр.

Паступіў у рэдакцыю 27.02.2013 г.